

A- 52799

Eesti Arheoloogiaseltsi Teated 1992 (1)

Reports of the Estonian Archaeological Society 1992 (1)

STILUS

1

Toimetajad: Lembit Jaanits ja Valter Lang

Eesti Arheoloogiaselts

Tallinn 1992

2

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

204354

Koostaja: Valter Lang
Kaane kujundus: Priit Herodes
Foto: Enno Väljal
Makett: a/s "HumP"
Trükitud: a/s "AGU-EMS"

© 1992 Eesti Arheoloogiaselts

Kaarel Jaanits

VÄITEKIRI EESTI MESOLIITIKUMIST

30. novembril 1990 kaitses allakirjutanu Moskvaa tollaegse NSV Liidu Teaduste Akadeemia Arheoloogia Instituudi erialanõukogu ees kandidaativäitekirja teemal "Kunda kultuuri asulate tulekiviinventar". Töö aluseks oli seni läbi uurimata leiumaterjal, mis kogunenud viimase 20-25 aasta jooksul. Enne seda tunti Kunda kultuuri eelkõige tema rikkaliku luuinventari poolest. Väiksemad kiviesemed arvati olevat valmistatud peaaegu eranditult kvartsist, suuremad - kirved ja talvad - aga mitmesugustest kristalliinsetest kiviliidest. Selline arvamus kujunes peamiselt Kunda Lammasmäe asulakoha põhjal, mis hulk aastaid oli ainsaks põhjalikult uuritud Kunda kultuuri muistiseks.

Loomulikult tekitas Kunda leiumaterjali selline iseloom tõsiseid raskusi tema võrdlemisel paljude naaberalade vanema kiviaja lõpust ja keskmisest kiviajast pärinevate leidudega. Need on, kui mõnede põhjapoolsete alade leiukompleksid välja arvata, valdavalt tulekivist, luuesemed ei ole aga enamikel juhtudel säilinud. Eri materjalist valmistatud esemeid on aga tunduvalt raskem võrrelda kui neid, mis on tehtud samast materjalist. Avaldab ju materjali iseloom tunduvat mõju eseme valmistamise tehnoloogiale ja kujule. Etnilist, kultuurilist ja ka mitmeid kronoloogilist laadi küsimusi on aga arheoloogias tavaliselt võimalik lahendada vaid eri leiukomplekside võrdlemise teel.

Olukord muutus alles seoses terve rea tulekiviinventariga Kunda kultuuri asulakohtade avastamise ja uurimisega nii Eestis kui ka Lätis 1960. ja 1970. aastatel. Kõnesoleva uurimuse ülesandeks oligi Kunda kultuuri asulate tulekiviinventari analüüs ja võrdlemine naaberalade vastava leiumaterjaliga.

Käesoleval ajal on Eestis ja Lätis kokku teada üle 15 Kunda kultuuri asulakoha. Kaheksa neist (Pulli, Kunda, Lepakose, Umbusi, Moksi, Siimusaare ja Jälevere Eestis ning Zvejnieki II asulakoht Lätis) on andnud arvestataval hulgal tulekivi (mõne nimetatud muistise leiumaterjalis muud peaaegu ei olegi). Loetletud kaheksa asula tule-

kiviinventar (kokku üle 110 000 eseme) saigi valitud uurimuse aluseks.

Autoril õnnestus tüpoloogilis-statistilist meetodit kasutades kõnesolevad asulakohad nende tulekiviinventari põhjal jaotada selgelt eristuvatesse rühmadesse, millel nähtavasti on kronoloogiline tähendus. Kuna neli asulakohta loetletud kaheksast on dateeritud loodusteaduslike meetoditega, sh. Pulli ja Kunda Lammasmäe asula ka C-14 meetodil saadud vanusemäärangutega, õnnestus enam-vähem rahuldavalt taastada ka kõnesolevate muististe absoluutne kronoloogia.

Vanimaks inimasulaks Eestis tuleb pidada Pulli asulakohta, mis on dateeritud preboreaalsesse kliimaperioodi, täpsemalt VIII aastatuhande keskpaika ja kolmandasse veerandisse e.Kr. Samast ajast pärinevad nähtavasti ka Zvejnieki II asula ja Lepakose alumiste kihtide leiud. Preboreaalset järku Kunda kultuuri arengus iseloomustavad koonilised ja kiilukujulised ühe löögiväljaga nukleused, laastotskõõvitsad, järel-swidry tüüpi nooleotsad, sh. ka asümmeetrilised, mida ei ole hilisemates asulates, laastukatkest nurkuuritsad, nüriretushiga pistikterad ja nn. Janistawice tüüpi mikroliidid. Lepakose asulakohalt on peale selle leitud kiilukujulisi kahe löögiväljaga nukleusi, mis on tüüpilised näiteks Laukskola hilispaleoliitilisele asulakohale Lätis ja Leedu samasse aega kuuluvatele swidry-pärase inventariga asulatele. Kunda kultuuri varased muistised paistavad peale selle silma veel laastesemete suhteliselt suure osatähtsuse poolest (Pullis 40,1 %).

Järgneval, boreaalsel kliimaperioodil (VII-VI aastatuhandel e.Kr.) eksisteerisid Kunda Lammasmäe, Zvejnieki II (ülemised horisonid), Umbusi ja Siimusaare asulad. Sellest ajajärgust pärineb ka kõnesolevas töös lähemalt mitte käsitletud Narva kiviaja asula alumine, III mesoliitiline kiht. Nimetatud perioodi leiumaterjalis tuleb veel ette üksikuid järel-swidry tüüpi nooleotsi ja tulekivilaastust nurkuuritsaid, laastinventari osatähtsus on tunduvalt väiksem kui eelmise ajajärgu asulates.

Kolmandasse, atlantilisse kliimaperioodi (VI-IV aastatuhat e.Kr.) kuulub nähtavasti Jälevere asula, samuti Narva asula ülemised mesoliitilised kihid. Nimetatud perioodil järel-swidry nooleotsi enam ei ole, laastude osatähtsus tulekiviinventaris on õige väike (Jäleveres 9,5 %).

Mis puutub Kunda kultuuri päritolu küsimusse, siis õnnestus nimetatud kultuuri varasemate asulate (Pulli, Zvejnieki II, Lepakose) leiumaterjali võrdlemisel naaberalade hilispaleoliitiliste ja varamesoliitiliste leidudega kõigepealt laiendada Kunda kultuuri levikuala. Nimelt selgus, et nii Pulli kui ka Lepakose alumise kihi tulekiviesemed sarnanevad kõige enam Krumpljovo asulakoha leidudega Põhja-Valgevenes Lääne-Dvinaa (Väina) jõe ääres. Sarnasus Pulli ja Krumpljovo tulekiviesemete vahel on nii suur, et seda asulakohta võib samuti pidada üheks Kunda kultuuri muistiseks. Seega hõlmanuks Kunda kultuur oma eksisteerimise varasel etapil lisaks suurele osale Eestist ja Lätist veel vähemalt Põhja-Valgevene.

Kunda kultuuri varastele muististele iseloomulikud järel-swidry traditsioonid ja ühisjooned Laukskola hilispaleoliitilise asulakoha ning Leedu swidry-pärase muististega lubasid oletada Kunda kultuuri varasema astme kaugemat või lähemat seost Swidry hilispaleoliitilise kultuuriga, mille levikuala ulatus Poolast üle Leedu ja Valgevene Ukrainasse.

Dissertatsiooni kaitsmisel oli üheks põhiliseks etteheiteks oponen-tide poolt, kelleks olid ajaloodoktor L. Koltsov Moskvast ja ajalookandidaat V. Vorobjov Tverist, et selles on vähe tähelepanu pööratud tulekiviesemete valmistamise tehnoloogiale. Selles suunas tuleb kahtlemata edasi töötada. Samuti on tarvis (eriti mõnede viimase aja leidude valguses) veelgi täpsustada Kunda kultuuri levikuala ning tema suhteid teiste kultuuridega erinevail arenguetappidel. Kõige lähemas tulevikus peaks aga põhiülesandeks olema uute Kunda kultuuri muististe väljaselgitamine.

Kaarel Jaanits

A dissertation on the Estonian Mesolithic

The dissertation (manuscript in Russian) "Flint material of settlement sites of the Kunda culture", disputed in Moscow on November 30th, 1990, has been introduced by the author himself. This treatment, being the first dissertation on the Stone Age in Estonia after 1954, is based on materials collected during the excavations of the last 20-25 years in Estonia and Latvia. As the Mesolithic Kunda culture has been characterized mainly by bone and antler artefacts up to now, the addition of flint material essentially changes our depiction of that time and helps to compare it with the contemporary cultures in neighbouring areas, known, first of all by flint.